

„CSAK ÚGY CSINÁL...”
MAGYAR ALTERNATÍV DALSZÖVEGEK
KOGNITÍV STILISZTIKAI-POÉTIKAI VIZSGÁLATA

TDK-DOLGOZAT

JELIGE: KONTROLL

2022

Tartalom

1. Bevezetés – elméleti alapvetés	3
2. Az egyéni stílustulajdonítás vizsgálata	6
2.1. Stílustulajdonítás és stilisztikai jelöltség a <i>Szívrablás</i> c. dalszöveg részletében.....	9
2.2. Stílustulajdonítás és stilisztikai jelöltség az <i>Ez a város</i> c. dalszöveg részletében.....	12
2.3. A költőiség vizsgálata az <i>Ez a város</i> c. dalszöveg részletében I.	17
2.4. A költőiség vizsgálata az <i>Ez a város</i> c. dalszöveg részletében II.....	19
2.5. Stílustulajdonítás és stilisztikai jelöltség a <i>Lidocain</i> c. dalszöveg részletében	20
2.6. A magyar dalszövegek felhasználása az iskolai oktatásban (attitűdfelmérés).....	24
3. A dalszövegek poétikai és személyjelölő szerkezetei – elemzések	27
3.1. Pál Utcai Fiúk – <i>Csak úgy csinál</i>	27
3.2. Kispál és a Borz – <i>Szívrablás</i>	29
3.3. Európa Kiadó – <i>Ez a város</i>	31
4. Összegzés	35
SZAKIRODALOM.....	37

1. Bevezetés – elméleti alapvetés

Jelen dolgozat magyar alternatív zenei dalszövegekkel foglalkozik, melyeket a líra kategóriájához tartozóként értelmez. Kissé bővebben szólva: a lírát diszkurzív kategóriaként fogja fel, és „a líra, illetve líraiság fogalmának olyan kiterjesztett értelmezését követi, amely azt a kanonizált szépirodalmi szövegek egy jellegzetes csoportján túl nemcsak a népdalokra, de a könnyűzenei dalszövegekre is vonatkoztathatónak tartja” (Tátrai 2018: 310).

A könnyűzenei dalszövegek általában jelentős szerepet játszanak a társadalom kultúrafogyasztási szokásai szempontjából. Nincs ez másképp Magyarországon sem. Különösen a fiatalabb generációra jellemző, hogy a lírával vagy az irodalom egészével ez a szövegtípus jelenti számukra a legfőbb kapcsolódási pontot. Ezért is lehet különösen releváns ezen szövegek vizsgálata. Ebben a vizsgálatban különösen produktív lehet a kognitív stilisztikai megközelítések alkalmazása a szövegtípus sokszínűségének, lehetőségeinek, illetve jelentőségének feltárása szempontjából. Ezért sem tekinthető véletlennek, hogy a közelmúlt nyelvészeti-stilisztikai témájú publikációi gyakorta foglalkoztak magyar dalszövegek pragmatikai és stilisztikai szempontú vizsgálatával (l. pl. Tátrai 2012, 2018; Ballagó 2021; Balázs 2021; Falyuna 2018; a vizsgálatok elméleti háttéréhez l. pl. Verschueren 1999, Langacker 2008, Domonkosi–Kuna 2018; Tolcsvai Nagy 2017, Domonkosi–Kuna–Simon–Tátrai–Tolcsvai Nagy 2018 stb).

Magam is úgy vélem, hogy a különböző irányú megközelítések egyidejű, koherens alkalmazására a kognitív stilisztika kínálja a leginkább produktív lehetőségeket, ezért kíváncsi vagyok tanulmányomban alkalmazni és továbbgondolni e diszciplína elméletét, módszertanát, legújabb eredményeit. A vizsgálat konkrét célja annak feltárása, hogy a lírai hatáskeltés eszközei, mechanizmusai a vizsgált szövegekben pontosan hogyan keletkeznek, ágyazódnak be, és hogyan kezdeményezik vagy árnyalják a befogadó oldaláról a stílus- és jelentéstulajdonítást.

A tanulmány két fő tartalmi egységből áll: a bevezetést és a dalszövegek elemzéseivel kapcsolatos elméleti háttérfeltevéseket bemutató fejezetet követő rész (2.) egy olyan, empirikus alapokon nyugvó, módszertana tekintetében főként Ballagó (2021)-re támaszkodva elkészített kérdőív eredményeinek részletes kiértékelése, elemzése, melynek fő vizsgálati területe a válaszadók stílustulajdonítása, annak feltárása, hogy az egyéni stílustulajdonítást hogyan kezdeményezik és árnyalják az adott dalszövegben megjelenő nyelvi struktúrák, megformáltságot alakító tényezők. A kérdőíves kutatás válaszai a kitöltők egyéni népi kategorizációit tartalmazzák, és a dalszövegek fontos stílusjelzőinek csak egy részét érintik. Ezzel szemben a dolgozat ezt követő, második nagyobb egységében (3.) saját, teljesebb

elemzéseket végeztem el, melyekben – habár a válaszadók népi kategorizációira is alapoztam – igyekeztem azokat a tudományos kategorizáció jellemzéseivel is összevetni, viszonyba hozni. A 3. egység tehát kvalitatív megközelítésű elemzéseket tartalmaz, melyekben alapvetően Tátrai Szilárd tanulmányainak módszereire (2012, 2018) támaszkodva pragmatikai és stilisztikai megközelítésű vizsgálatoknak vetem alá a kérdőívben idézett és további dalszövegeket, reflektálva az ezt megelőzően tárgyalt és kielemezett kérdőív azon tendenciára, melyek a válaszolók stílustulajdonítását jellemezték. Az eltérő megközelítéseket figyelembe véve feltett szándékom volt reflektált viszonyba hozni a két tartalmi egységet, hiszen míg a kérdőíves vizsgálat népi, a saját elemzések tudományos fogalomkészletet és kategorizációt vesznek alkalmazásba. Az utolsó (4.) tartalmi egység zárja le a dolgozatot, melyben összegzésre kerülnek az elvégzett vizsgálatok konklúziói, tanulságai és a további kutatások lehetséges irányai.

A kutatás tágabb elméleti hátterét a funkcionális kognitív nyelvészet adja (l. Tolcsvai Nagy 2013; Kövecses–Benczes 2010, Domonkosi–Simon 2018; Culler 1981; Langacker 1987, 2008; Stockwell 2002; Talmy 2000; Verschueren 1999), míg a dalszövegek elemzésének módszertana szempontjából főként a korábban is említett, hasonló tárgyú kognitív stilisztikai és pragmatikai publikációkra kíván támaszkodni: pl. Tátrai (2012, 2018), Falyuna (2019), Ballagó (2021), Balázs (2021).

Jelen dolgozat erősen interdiszciplináris jellegű vállalkozás: a szűkebb értelemben vett nyelvészeti megközelítésen túl felhasználok a poétika (különösen kognitív poétika) módszertanát és fogalmait (vö. Stockwell 2002, Simon 2016), illetve a pragmatika és az irodalomtudomány egyes fogalmait, megközelítési lehetőségeit is (vö. pl. Laczkó – Tátrai szerk. 2021). A tanulmány egyik fő célja a különböző megközelítések párhuzamos és egymással reflektált alkalmazásával nyerhető lehetőségek bemutatása. Ehhez elsőként magyar alternatív zenei dalszövegek kérdőíves kutatással alátámasztott és esettanulmányyszerű vizsgálatával közelít. Az egyik kiindulópontot jelentő háttérfeltevés szerint a vizsgált dalszövegek amellett, hogy szorosan kapcsolódnak az őket szerző és zenével együtt előadó zenekarokhoz, egyben a magyar irodalmi szövegkorpuszhoz tartozó lírai alkotások sajátosságait is képesek felmutatni, ezért érdemesek arra, hogy lírapoétikai aspektusú vizsgálatoknak is alá vessük őket. Ezen felül a tanulmány a kognitív poétika azon elméleti belátására épül, miszerint a hétköznapi és az irodalmi nyelv között nem állapíthatóak meg éles határvonalak, azok között átmenetiség érvényesülését, kontinuum-jelleg fennállását feltételezi (vö. Simon 2018, Tátrai 2018). Az előzőekben említett kortárs nyelvészeti témájú kutatások erre irányuló törekvéseit leszámítva ezek a dalszövegek, mint a nemzeti írott kultúra részei, viszonylagos ismertségük ellenére is a

szaktudomány által feldolgozatlanok maradtak. A tanulmány célkitűzései között fontos szerepet tölt be az is, hogy ezen dalszövegek értelmezéséhez, feldolgozásához tevékenyen hozzájáruljon.

A kutatás korpuszát olyan magyar együttesek dalszövegei alkotják, melyeket a közbeszédben általában az alternatív zenei közeghez sorolnak. A címnek tehát azon megállapítását, miszerint a vizsgálat tárgyát képező dalszövegek „alternatív dalszövegek”, nem maguk a dalszövegek stílusára vagy megformáltságára kívánom alapozni, mindössze arra a bevett meghatározásra, miszerint az őket előadó együttesek az alternatív zenei szcénához tartoznak. A kutatásnak nem célja ezen meghatározás helyénvalóságát bizonyítani vagy vitatni, ezzel szemben köznyelvben élő és használatos meghatározásként, azaz népi kategorizációként fogadja el azt. A dolgozat célja ezáltal az is, hogy hozzájáruljon az *alternatív*, mint népi kategorizáció tudományos megismeréséhez.

A hagyományos értelemben vett popzenei dalszövegekkel szemben az alternatív kategóriába sorolt szövegekre jellemző, hogy az előzőekkel ellentétben nagyfokú sokszínűséget mutatnak nyelvi-stilisztikai szempontból: többször előfordul a lírai kifejezőeszközöknek a szövegbe oly módon való beépítése, hogy azok sokszor egészen sajátos mintázatokot alkotva, egymásba ágyazva jelennek meg, olyan képszerű, poétikai megoldásokba rejtett mondanivalót vagy bonyolult személyjelölési rendszeren alapuló diskurzust létrehozva, amelyet az átlagos befogadó csak többszöri befogadási folyamatot követően képes megérteni. Emiatt is a nyelv tudományos leírása számára produktívabb alapot jelenthetnek, különös tekintettel a kognitív nyelvészeti vizsgálatokra. Ezen megfontolásból szerepelnek ebben a tanulmányban is az alternatív zene népi stílusrétegéhez sorolt dalszövegek, dalszövegrészletek.

2. Az egyéni stílustulajdonítás vizsgálata

A magyar dalszövegekre irányuló stíluskutatások korábbi módszertanára és eredményeire (l. pl. Ballagó 2021, Tátrai – Ballagó 2020) támaszkodva elsőként ezen tanulmány is empirikus kérdőív segítségével kezdeményez vizsgálatot; a kérdőív segítségével kívánja egyéni reflexiók minél nagyobb számát előhívni, majd azokat ismertetni és megvizsgálni olyan vonatkozásokban, mint a stílus egyéni meghatározásai, beleértve a kitöltők ezen belátásainak alapját megteremtő kifejezéseket és szövegrészleteket, azok homogenitását, illetve poétikusságát.

Az internetes, Google Forms platformon kitölthető kérdőív 2022. november 1. és 6. között, öt napig volt elérhető, összesen 52-en töltötték ki. A kitöltők többségében a szerző ismerősei közül kerültek ki, így – habár a kitöltők életkorára vonatkozóan nem kerültek feljegyzésre adatok –, a kapcsolati hálóm alapján feltételezhetőnek vélem, hogy a válaszadók két főbb, erősebben reprezentált korcsoportja a 18 és 25 év közöttiek, illetve a 40 és 55 év közöttiek csoportja.

A kitöltők életkorára vonatkozóan tehát nem kerülhetnek bemutatásra adatok. Azonban a válaszok tekintetében megfigyelhető esetenként egy olyan tendencia, hogy a kitöltő az értékelői pozíciójából feltételezhetően a saját életkorára is reflektál. Például az olyan megfogalmazások, mint *a mai fiatalokra jellemző* olyan hatást keltenek, mintha a kitöltő önmagát ezen kategóriából eltávolítva, külső szemlélőként és értékelőként pozicionálva tenné reflexió tárgyává a stílust, rámutatva arra is, hogy a dalszövegben megnyilvánuló stílus és megfogalmazás egyéni befogadhatósága nagyban függhet a befogadó személy életkorától is. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy az előbb idézett reflexióval a kitöltő még nem feltétlenül távolítja el magát *a mai fiatalok* kategóriájából, a nyelvi szimbólumok időbeliségére természetesen enélkül is reflektálhat.

Felépítését tekintve a kérdőív hat részre oszlott: az első öt kérdéscsoport, melyek ezen fejezet 1-5. alfejezeteiben kerülnek tárgyalásra (2.1.–2.5.), egy-egy dalszövegrészletet tartalmazott, melyekre vonatkozóan egyenként 2–3 kérdést tett fel. Ezek a kérdések a kitöltők stílusra vonatkozó népi kategóriáira, a stílus homogenitására és a költőiségre irányuló reflexióit kívánták előhívni. A felhasznált három dal a következő volt: a Kispál és a Borz *Szívrahlás* című dala, melynek szövegét Lovasi András írta, az Európa Kiadó *Ez a város* c. dala, ennek szövegét Menyhárt Jenő írta, illetve a Hiperkarma *Lidocain* c. dala, ennek szerzője Bérczesi Róbert. A dalszövegek a zeneszoveg.hu internetes portálról származnak.

A stílus aspektusához kapcsolódóan a kitöltők az 1., 2. és 5. kérdéssorban a következő kérdéseket kapták más-más, kb. 8–10 sor hosszúságú dalszövegrészletekre vonatkoztatva, ugyanazon sémát követve:

- (a) Saját szavaival megfogalmazva, kérem, jellemezze a fenti dalszövegrészlet stílusát!
- (b) Mely kifejezés(ek) alapján tartja ilyen stílusúnak a részletet?
- (c) Stílusát tekintve mennyire egységes Ön szerint az idézett szövegrészlet?

Ez utóbbi kérdésre válaszolva a kitöltők 1-től 5-ig terjedő skálán határozhatták meg a dalszövegrészlet stílusának egységességét önálló intuícijukra hagyatkozva, melyen az 1-es érték a „legkevésbé egységes” stílusú részletet jelenti, az 5-ös pedig a „leginkább egységeset”.

A 3. és 4. kérdéssor kérdései a költőiségre voltak, ugyanazon dalszöveg rövidebb részleteire vonatkoztatva:

- (d) 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire tartja költőinek az idézett szövegrészletet?
- (e) Mi alapján látja így?

A *költőinek* (költőiségnek) nem adtam meg a definícióját, ugyanis célom volt a kitöltők egyéni meghatározásaira, elképzeléseire támaszkodni. Mivel az (e) kérdés (utasítás) nem határozta meg, konkrétan milyen adatot szolgáltatassanak, így igen sokféle reflexió érkezett válaszul.

A hatodik kérdés, melyet a fejezet 2.6. részében tárgyalok, anyanyelv-pedagógiai aspektus vizsgálata céljából kérdezett rá a kitöltők egyéni álláspontjára:

(f) Ön szerint hogyan használhatóak a kortárs, magyar nyelvű dalszövegek az irodalom oktatásához?

A kérdés általánossága és a felvetés vizsgálható aspektusainak nagy száma miatt a kutatásnak ez a része alapvetően inkább attitűdfelmérést kísérelt meg elvégezni, a válaszokban megnyilvánuló általános tendenciákat kvantifikálható adatként kezelve ismerteti. Természetesen az adatközlők személyes véleményei nem prezentálhatóak tudományos álláspontként, akkor sem, ha maguk is az oktatásban dolgoznak.

A kérdőívben az olvasható idézetek mellett nem volt megtalálható azok szerzője vagy forrása. Ez azon megfontolás eredménye, miszerint a dal és a dalszöveg előadójának, szerzőjének vagy címének ismerete befolyásolhatta volna a válaszadók gondolkodását az idézett szövegekkel kapcsolatban. A tanulmány által vizsgált anyag csak magukra a szövegekre korlátozódik, és a kitöltők egyéni intuícijára kíván hagyatkozni, szemben az általuk előzetesen felhalmozott arra vonatkozó tudással, hogy egy adott előadó vagy szövegíró zeneileg milyen

réteghez sorolható, műveit milyen stílusok, hangulatok, megformáltságbeli sajátosságok jellemzik (vö. Ballagó 2021: 255–257). Azzal, hogy ezen tudás alkalmazását a válaszadók részéről kiiktatni igyekszik, annak elérésére törekszik, hogy a kitöltők által adott reflexiók alapját kizárólag az idézett dalszövegrészletek adják, lehetőség szerint ne aktiválódjon az ezekkel kapcsolatos, előzetesen megszerzett háttértudás. (Természetesen nem zárható ki, hogy egy adott válaszoló számára valamely szövegrészlet vagy szövegrészletek ismerősek voltak.)

A kérdőívet összesen 52 fő töltötte ki. Azonban nem minden kérdésre érkezett válasz mind az 52 válaszolótól: mindegyik kérdésre érkezett kevés számú üres vagy a vizsgálat szempontjából nem felhasználható válasz. Ezek a kérdőív eredményeinek kiértékelése során szortírozásra kerültek, így a továbbiakban egyedül a releváns válaszállomány, azok összegzése kerül majd ismertetésre.¹ Azon válaszok, melyekben az adatközlők nem az utasításnak megfelelően nyilatkoztak, többnyire olyan reflexiókat tartalmaztak, amelyek a vizsgált elem, például a stílus szempontjából nem vagy kevésbé voltak értelmezhetőek. (Például a „Saját szavaival megfogalmazva, kérem, jellemezze a fenti dalszövegrészlet stílusát!” kérdésre érkezett egyes válaszok: „Megtette, de megbánta”, „Szerelmi bánat”, „Városi elidegenedés, elszürkülés”.) Természetesen ezen reflexiók egyáltalán nem értéktelenek, de a stílus aspektusához nem rendelhetők hozzá, ezért ebben a kutatásban a továbbiakban nem kerülnek ismertetésre; azonban újabb vizsgálatok tárgyát képezheti a jövőben, hogy a kitöltők mire nem akartak vagy nem tudtak válaszolni.

¹ A beérkezett szöveges válaszok esetenként tartalmaztak helyesírási, központoszási hibákat. A közreadás előtt a releváns válaszok formai egységesítését is elvégeztem, megkönnyítendő azok böngészését és feldolgozását.

2.1. Stílustulajdonítás és stilisztikai jelöltség a *Szívrahlás* c. dalszöveg részletében

A kitöltők a kérdőív első oldalán a következő dalszövegrészletet, illetve hozzá kapcsolódó első utasítást olvashatták:

- (1) Hülye voltál – mondom magamnak majd, ha ez elmúlik
Csak múlna már el, nem is én vagyok ez már
Csak szerettem volna, ha velem is van ilyen
És most benne vagyok, még sosem volt sűrűbb homály
(Kispál és a Borz: Szívrahlás)²

- (a) Saját szavaival megfogalmazva, kérem, jellemezze a fenti dalszövegrészlet stílusát!

Az adatközlők stílusra vonatkozó reflexiói öt csoportba rendezhetők (ezen kategorizáció elméleti alapjaihoz l. még Tátrai 2012: 57–62; Tolcsvai Nagy 1996: 135): A Diskurzus kategóriába sorolt válaszokban a kitöltők a dalszövegek megnyilatkozájának a(z általa kezdeményezett) diskurzus megalkotottságához való viszonyulására reflektáltak. Az Érték kategória válaszai a dalszövegben megjelenő megnyilatkozó a diskurzus témájához való értékelvű viszonyulására vonatkoznak a kitöltők egyéni értelmezésében. A Nyelvváltozat kategóriába azon válaszok tartoznak, melyek a megnyilatkozó a nyelvi réteghez és annak normáihoz való viszonyulására reflektáltak. Az Idő kategória válaszaiban a kitöltők arra reflektáltak, hogy szerintük a megnyilatkozó hogyan viszonyul az alkalmazott nyelvi konstrukciók időbeliségéhez. Végül a Helyzet kategória válaszai a megnyilatkozó és diskurzuspartnere közti viszonyulás értelmezéseit tartalmazza.

A kitöltők által megadott meghatározások egy részének kizárólagos módon történő kategorizálása nem volt lehetséges; több olyan reflexió is érkezett, mely a Diskurzus, Érték és Idő kategóriák közül többhöz is egyaránt sorolható. Ezek tehát a válaszokat ismertető táblázat több oszlopában is megtalálhatók, a többszöri előfordulásukat felső indexbe írt számjegy jelzi.

² A már részletezett megfontolásból a dal címe és az előadó neve a kérdőívben nem volt feltüntetve, azonban itt, a dolgozatban szerepel.

Diskurzus	Érték	Nyelvváltozat	Idő	Helyzet
(6) laza	(4) önmarcangoló	(4) hétköznapi ²	(3) modern	álomszerű
(4) hétköznapi ¹	(3) önostorozó	(2) köznyelvi	fiatalos	átérezhető ²
(3) alternatív	(2) megbánó	egyszerű ²		haveri
belső beszéd	(2) melankolikus	szépirodalmi		intim hangulat
egyszerű ¹	(2) romantikus	szleng		közvetlen ²
eklektikus	(2) szomorú	diáknyelvi		
frusztrált	átérezhető ¹	szabadnyelvű ²		
hatásvadász	becsmérlő			
indulatos	bizakodó			
kaotikus	bizonytalan			
képregény-stílus	borongós			
közvetlen ¹	depressziós			
letargikus	depresszív			
lírikus	érzelmes			
misztikus	fájdalmas			
monologikus	identitászavaros			
önmegszólító	kétségbeesett			
önreflexív	kiutat kereső			
önvallomás	önironikus			
sekélyes	őszinte			
szabadnyelvű ¹	reménykedő			
versszerű	révedező			
	sajnálkozó			
	szenimentális			

Az idézett dalszövegrészlet stílusára vonatkozóan 77 adat érkezett be, melyeknek több mint a fele, 44 adat mindössze egyszer szerepel, tehát az ezen stílusmintákhoz tartozó szociokulturális tényezők valamely fogalmi tartományát, pontosabban a fogalmi tartomány adott elemét a szöveg mindössze egy-egy válaszoló esetében aktiválta. A variancia tehát számottevő, ennek ellenére kirajzolódnak egyértelmű tendenciák is: a leggyakoribb reflexió, a *laza* a diskurzus jellegére vonatkozott, 6 alkalommal jelent meg a válaszokban. Ezt követték a *hétköznapi* és a *köznyelvi* kifejezések, melyek közül az előbbi a diskurzus mellett a nyelvváltozatra is vonatkoztatható volt, míg utóbbi kifejezetten az alkalmazott nyelvi réteget nevezte meg. Habár

árnyalatbeli különbségeket felfedezhetünk köztük, ugyanabban a jelentésben szerepel 4 alkalommal az *önmarcangoló*, 3 alkalommal pedig az *önostorozó* szó.

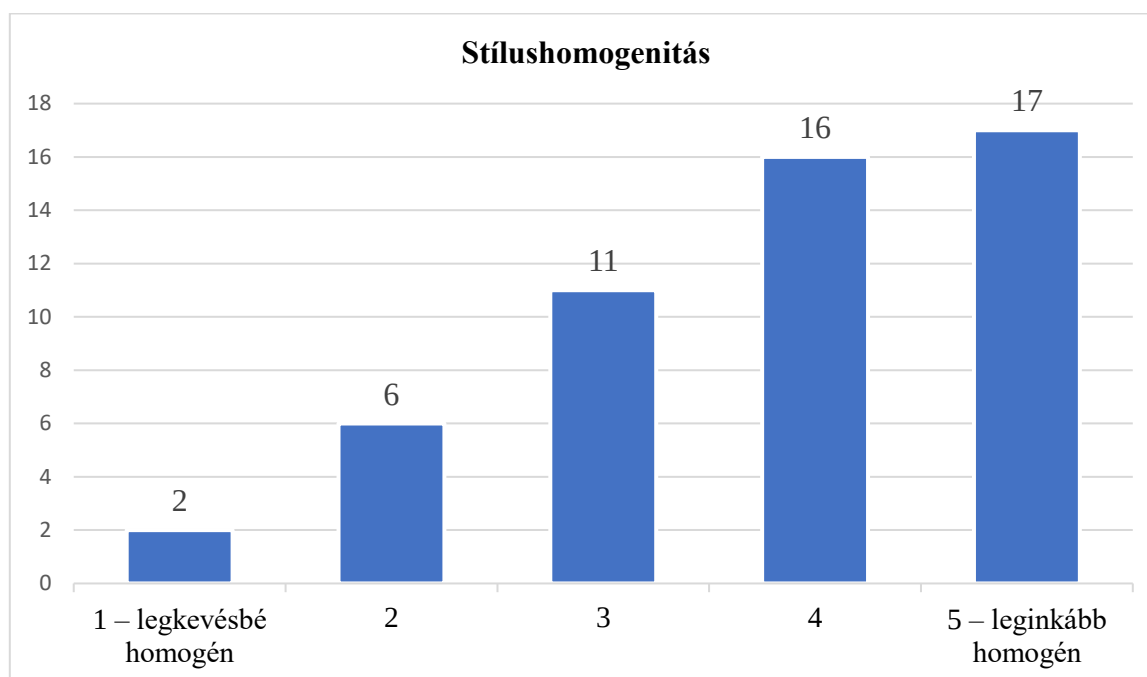
Az első kérdéscsoport második kérdése a következő volt:

(b) Mely kifejezés(ek) alapján tartja ilyen stílusúnak a részletet?

(15) hülye	(5) elmúlik
(15) múltna már el	(4) ha ez elmúlik
(13) hülye voltál	(4) velem is van ilyen
(9) nem is én vagyok ez már	(2) hülye voltál - mondom magamnak
(8) sűrűbb homály	(2) mondom magamnak
(7) csak szerettem volna	(2) múltna
(6) sosem volt sűrűbb homály	sosem
(5) benne vagyok	sosem volt
(5) homály	van ilyen
(5) (a teljes részlet)	volna

A (b) kérdés legfőbb célja annak felderítése volt, hogy a kapott szövegrészletnek pontosan mely szavai és szókapcsolatai voltak azok, amelyek a legfontosabb szerepet töltötték be az adatközlők stílustulajdonítási folyamataiban. A válaszokat nézve egyértelmű tendencia alakult ki: a leginkább szaliens nyelvi elem az idézetben legelsőként szereplő *hülye* szó, mely önmagában 15-ször, *hülye vagyok* formában pedig 13 alkalommal szerepelt a 110 beérkezett adat között. Azon válaszadók, akik a részlet stílusára az (a) kérdésben a *laza* kifejezéssel reflektáltak, a (b) kérdésben kivétel nélkül megjelölték a *hülye* szó valamely előfordulását. Ezen kívül szintén szaliens kifejezés volt a *múltna már el* és a *homály*(/sűrűbb homály/sosem volt sűrűbb homály), utóbbi három formájában összesen 19 alkalommal szerepelt. Egyes kitöltők az utasítást nem a kérdőív szándékának megfelelően értelmezték, és nyelvi elemek helyett elvont, sémaszerű megformáltságbeli sajátosságokra reflektáltak (pl. *szóhasználat; mondatrészek cseréje*), míg 5 válaszadó a szöveg egészét jelölte meg alapként a stílusmeghatározásához. Mindössze 4 kitöltő jelölt meg olyan szavakat, melyeket más kitöltő (ebben a formában) nem, habár ez valamelyest törvényszerűen adódik a reflexió tárgyát képező szöveganyag hosszából is.

(c) Stílusát tekintve mennyire egységes Ön szerint az idézett szövegrészlet?

A harmadik kérdésre 5-ös skálán adott válaszok egyértelműen mutatják, hogy a válaszadók a dalszöveg stílusát többnyire egységesnek, homogénnek ítélték meg. Az 52 válaszadóból 33 4-es vagy 5-ös értéket jelölt ki a skálán, azaz inkább vagy leginkább egységesnek tartotta a részlet stílusát. Az (a) kérdésre a stílusra vonatkozóan igen sok különböző, mégis hasonló érzésekre és megformáltsági sajátosságokra reflektáló, egy irányba mutató reflexió érkezett, emellett a (c) kérdés eredményeit látva is kijelenthető, hogy a válaszadók többnyire homogénnek tartották a szövegrészletet. Ettől függetlenül azonban a részlet sok, különböző stílusmintázathoz tartozó elem aktiválására volt képes, ez különböző népi megnevezésekben mutatkozik meg.

2.2. Stílustulajdonítás és stilisztikai jelöltség az *Ez a város* c. dalszöveg részletében

A kérdőív második kérdéscsoportjában a kitöltők ugyanazt az (a), (b) és (c) utasítást („kérdést”) kapták, melyeket az előzőekben is, azonban természetesen egy másik dalszövegrészletre vonatkoztatva. Mint az az alább tárgyalandó válaszokból kitűnik, ennek eredményeképpen meglepően eltérő eredmények születtek.

(2) Ez a város egy távoli bolygó
 Itt élni nem rossz és itt élni nem jó
 Osztályon felüli elmeosztály
 A félelem bére csak ennyi
 A legjobból a legtöbb kell
 De ez is jobb, mint a semmi
 (Európa Kiadó: Ez a város)

(a) Saját szavaival megfogalmazva, kérem, jellemezze a fenti dalszövegrészlet stílusát!

A kapott válaszokat az előző kérdéscsoport esetében alkalmazott módszerrel csoportosítottam.

Diskurzus	Érték	Nyelvváltozat	Idő	Helyzet
(2) elvont	(3) kritikus	hétköznapi ²	futurisztikus	elidegenült
(2) játékos	(2) elégedetlen	szépirodalmi	modern	ködös ²
(2) képszerű	(2) kiábrándult			
(2) zavaros	(2) közhelyes			
alternatív	(2) utópisztikus			
átvitt értelmű	általános			
eklektikus	ambivalens			
értelmetlen	belefáradt			
hétköznapi ¹	belenyugvó			
homályos	beletörődő			
kevés kohézió	borúlátó			
kidolgozott	csalódott			
kifinomult	depressziós			
ködös ¹	depresszív			
költői	döntésképtelen			
lázado	dühös			
leíró	elkeseredett			
lírai	elvágyódó			
magányos	elveszett			
művészi	fásult			

művésziesskedő	félelmetes			
politikai	forradalmi			
punk	hangulatos			
szabadszájú	jobbat remélő			
underground	komoly			
	középszerű			
	közömbös			
	lemondó			
	lendületes			
	letargikus			
	megalkuvó			
	meghasonlott			
	melankólikus			
	metaforikus			
	negatív			
	realista			
	szarkasztikus			
	szemléletes			
	szimbolista			
	társadalomkritikus			
	urbánus			

Mint látható, a szövegrészlet és a hozzá kapcsolódó kérdés nagyon sokféle reflexiót hívtak elő az adatközlők részéről: összesen 80, ebből 70 egymástól különböző adat érkezett, melyből 61 egyetlenegyszer került megadásra. Ahogyan az a táblázatban is látható, a legtöbb válaszadó az érték szociokulturális tényezője szempontjából reflektált a dalszövegrészlet stílusára, amely azt engedi feltételezni, hogy a dalszöveg megnyilatkozájának erőteljes értékviszonyulásai körvonalazódnak; mind a konceptuális tartalmat, mind annak nyelvi megformáltságát tekintve. Láthatóvá válik az is, hogy a megnyilatkozó attitűdjét több befogadó is kritikusnak, értékmegvonónak vélte: 3 válasz szerint *kritikus*, 2 szerint *elégedetlen* beállítottság jellemzi a dalban megnyilatkozó személyt. Ez lényeges különbség a 2.1. részben ismertetett eredményekhez képest, hiszen az előző dalszövegrészlet esetében – a reflexiók sokszínűsége mellett – egyes válaszok számos alkalommal előfordultak: jelen részletre vonatkozóan azonban alig-alig érkeztek ismétlődő válaszok. Ebben az esetben tehát láthatóvá válik az, hogy ugyanaz

a dalszövegrészlet ugyanazon kérdéssel különböző reflexiók hatalmas sorát képes előhívni a befogadókából, ezzel hangsúlyosan rámutatva arra, hogy egy dalszöveg mennyire sokféle hatást és gondolatot képes kiváltani. A nagy mértékű eltérésekre és nagy számú reflexióra magyarázatot adhat, hogy a szövegíró által a konstruált diskurzus befogadójában kiváltott hatás nagyon nagy mértékben kontextusfüggő, azaz egyszerre függ annak annak tér- és időbeli, társas (szociokulturális) és tudati pozíciójától (vö. Tátrai 2017: 927–940); utóbbiba beleértve többek között háttérismereteinek kiterjedtségét és pillanatnyi érzelmeit is. Ez a tapasztalat rávilágít a művek recepciójához kapcsolódóan azon aspektusra is, miszerint a lírai diskurzusokban a befogadó a szerzőhöz hasonlítható fontosságú szerepet tölt be, mivel a műveket egyéni és sajátos módon képes értelmezni, ily módon képes azokról véleményt alkotni, kijelentéseket tenni.

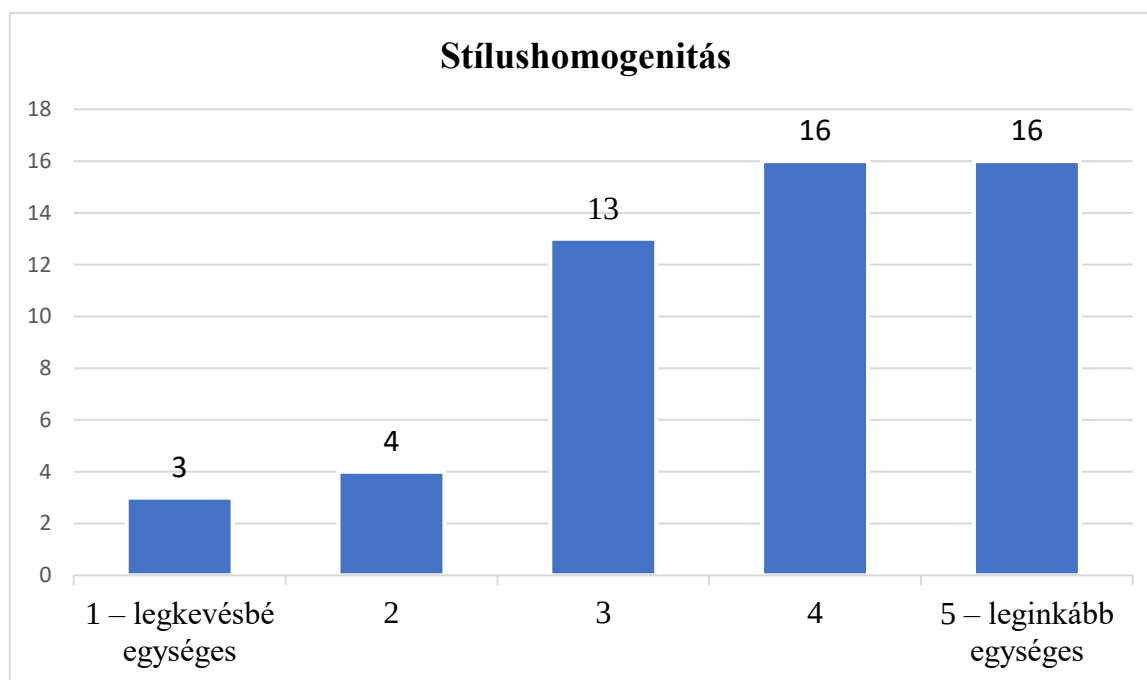
(b) Mely kifejezés(ek) alapján tartja ilyen stílusúnak a részletet?

(15) itt élni nem rossz és itt élni nem jó	(3) ez a város egy távoli bolygó
(12) osztályon felüli elmeosztály	(3) nem rossz, nem jó
(11) elmeosztály	(3) (a teljes részlet)
(10) távoli bolygó	(2) félelem
(9) félelem bére	(2) semmi
(6) de ez is jobb, mint a semmi	a város egy bolygó
(5) a legjobból a legtöbb kell	a város egy távoli bolygó
(5) ez is jobb, mint a semmi	egy távoli bolygó
(5) jobb, mint a semmi	legjobból a legtöbb
(4) a félelem bére csak ennyi	osztály
(3) bolygó	

A második kérdésre érkezett válaszok egyértelmű képet adnak arról, hogy a szövegrészlet tartalmazott néhány olyan szót, szófordulatot, melyek a kitöltők többségének stílustulajdonításában egyaránt döntő mértékben szerepet játszottak. A válaszolók összesen 98 nyelvi adatot szolgáltatottak, azonban ezek közül mindössze öt szerepelt egyetlenegyszer. A legtöbbször megnevezett tényező a részlet második sora, az *itt élni nem rossz és itt élni nem jó* volt, mely egy egyszerűen megfogalmazott ellentétpárra épülő, paradox állítás. Ez követték az *osztályon felüli elmeosztály* sor és önmagában az *elmeosztály* kifejezés, majdnem megegyező mennyiségben. Ebből az a következtetés vonható le, hogy míg a válaszolók egy része számára

önmagában az *elmeosztály* kifejezés bírt erős stílushatással, másik részük azt metonimikus párjával együttesen nevezték meg, mellyel együtt a kifejezés komplexebb képet alkot. Említést érdemel emellett a *félelem bére* kifejezés, melyet 9-en neveztek meg: ennek különlegességét az adja, hogy intertextuális utalást fedezhetünk fel Henri-Georges Clouzot azonos című 1953-as filmdrámájára. Sajnos ezen kérdőívvel nem volt felmérhető, hogy a válaszadók, vagy szűkebben: azok a válaszadók, akik a *félelem bérét* jelölték meg szaliens elemként, felfedezték-e az intertextuális utalást, és emiatt választották ezt a kifejezést, vagy ezen utalás számukra ismeretlen volt, és mindössze annak megformáltsága (például képisége vagy hangzása) alapján vélték szaliensnek ezt a szókapcsolatot. További kutatásoknak azonban kiváló témát jelenthet annak vizsgálata, a dalszövegek, mint lírai diskurzusok befogadói számára hogyan árnyalja a stílus- és jelentéstulajdonítást az intertextuális utalások jelenléte.

(c) Stílusát tekintve mennyire egységes Ön szerint az idézett szövegrészlet?

Az elsőhöz hasonlóan a második részlet stílusát is erősen homogénnek ítélték meg a válaszadók, azonban megfigyelhető az is, hogy ez esetben valamivel többen adtak 3-as értékelést, valamint kevesebben 2-est, így összességében többen tartották közepesen egységesnek a dalszövegrészlet stílusát.

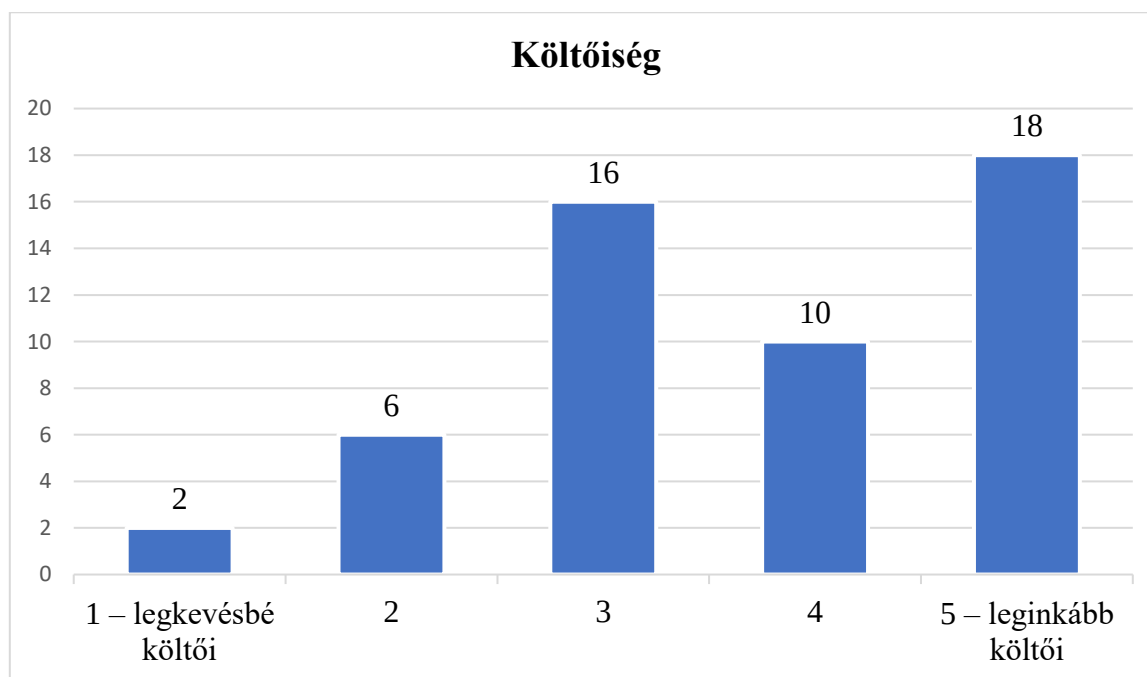
2.3. A költőiség vizsgálata az *Ez a város* c. dalszöveg részletében I.

A kérdőív harmadik és negyedik egységei annyiban összefüggnek, hogy ugyanazon dalszöveg ugyanazon versszakának egymást követő két-két sorát olvashatták a kitöltők. A szövegrészek ismét az Európa Kiadó *Ez a város* című dalából származnak, azonban lényegesen rövidebbek, mint az előző idézet, mely a refrén teljes szövegét tartalmazta. Ezúttal a kérdések az általánosságban értett stílus helyett specifikusan a költőiséget célozták meg, abból a célból, hogy közelebb kerülhessünk a költőiségnek a válaszadókban aktivált definíciójához, mintáihoz.

(3) Kísértetek az idők mélyén

Hiányzó láncszemek

(d) 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire tartja költőinek az idézett szövegrészetet?

Az eredményekből láthatóvá válik, hogy a válaszadók két nagyobb csoportja 5-ös, vagy 3-as értékelést adott (18 és 16 fő). Eszerint az idézet nyelvi elemei a befogadók többségében vagy erőteljesen költői hatást váltottak ki, vagy viszonylag közömbösek voltak számukra, és a korábbi eredményekkel összevetve kevésbé volt jellemző a 4-es értékelés.

(e) Mi alapján látja így?

Mivel az utasítás nem kérte kifejezetten arra az adatközlőket, hogy a részletből nyelvi elemet nevesítsenek (ilyen rövid szövegrészletre vonatkoztatva nem is lett volna igazán értelmezhető ilyenfajta utasítás), ezért a reflexiók többsége a felfedezett megformáltsági sajátosságokra vonatkozott (1. Megformáltság oszlop). Más kitöltők a felhasznált költői képeket nevesítették (A táblázatban: Költői eszköztár), vagy a szövegrészlet rájuk gyakorolt hatását, benyomását értékelték.

Megformáltság	Költői eszköztár	Hatás
(a teljes részlet)	absztrakt utalások	(2) elgondolkodtató
az érzés megfogalmazása	egyedi képalkotás	értelmezhetetlen
<i>hiányzó láncszemek</i>	elvont képzetképzés	erős hangulat
kiragadott mondanivaló	hagyományos képek	(2) kevésbé értelmezhető
(2) megfogalmazás	(2) hasonlat	klisészerű
modoros	képek	öncélú
művészkedő fogalmazás	képszerűség	történetiség
nem összefüggő részlet	megszemélyesítés	üresség
nincs rím	merész gondolattársítások	vizuális, emocionális hatás
ritmus	(7) metafora	
szóhasználat	(2) költői kép	
szövegmegformázás		
tanultnak tűnő		

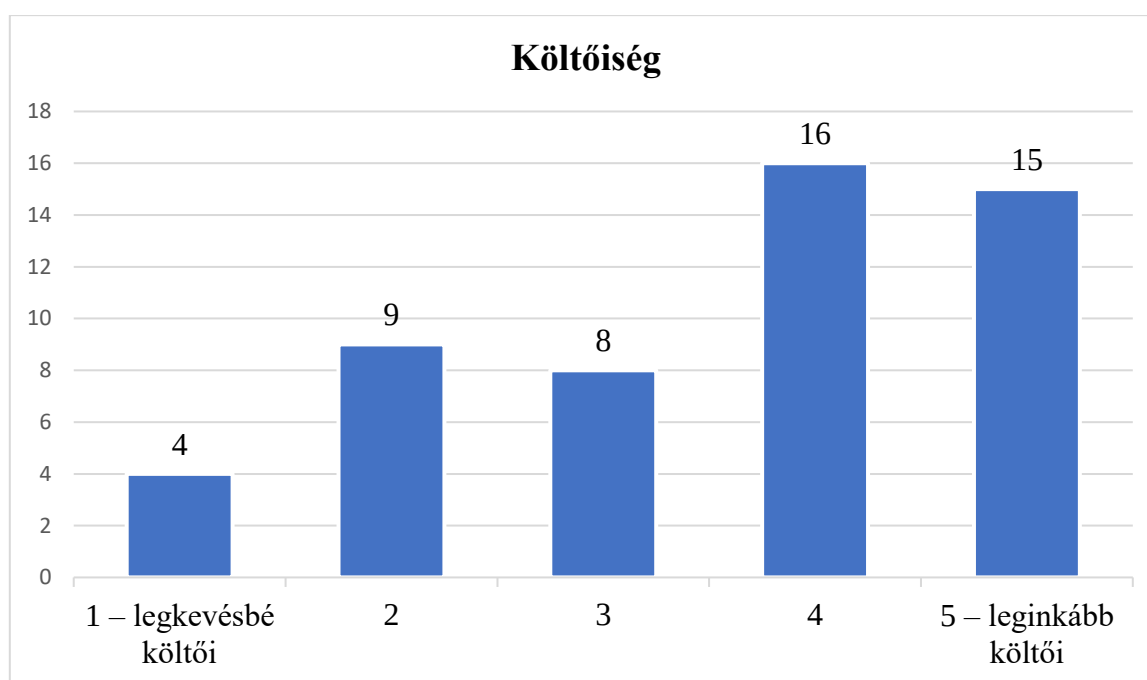
A válaszokat értékelve megállapítható, hogy míg egyesek értékmegvonó reflexiókat adtak (pl. *öncélú, művészkedő fogalmazás, értelmezhetetlen*), más adatközlők feltételezhetően gazdag jelentést fedeztek fel a rövid részletben (pl. *merész gondolattársítások, erős hangulat*), így levonható az a következtetés, miszerint – a stílushoz hasonlóan – a költőiség definíciója és mércéje is nagy mértékben függhet az egyén olyan tényezőitől, mint a tér- és időbeli pozíciója, szociokulturális szituáltsága és tudati beállítódása (ehhez l. Tátrai 2018: 314). Többen is utaltak a képszerűségre (pl. *képek, vizuális, emocionális hatás, elvont képzetképzés*), a leggyakrabban megnevezett elem a *metafora* volt, mely 7 kitöltő reflexiójában is szerepelt.

2.4. A költőiség vizsgálata az *Ez a város* c. dalszöveg részletében II.

(4) Utcára néző ablakokban

Utcára néző emberek

(d) 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire tartja költőinek az idézett szövegrészt?

A válaszadók összességében kevésbé találták költőinek a (4)-es részletet, mint a (3)-ast. Sokkal többen adtak 1-es vagy 2-es értékelést, ezzel szemben több a 4-es és 5-ös értékelés is. Ez azt mutatja, hogy ez a részlet sokkal inkább megosztotta az adatközlőket, mint az előző.

(e) Mi alapján látja így?

Megformáltság	Költői eszköztár	Hatás
egyértelmű kifejezések	(2) anafora	egyszerűség ²
egyszerű megfogalmazás	felidézhető, átélhető kép	értelmezhető szituáció
egyszerű tájleírás	hasonlat	érthetőség
egyszerűség ¹	hiányzó igék	érthető üzenet
gondolatritmus	irodalmi eszközök	imponáló kifejezőerő
hangulatfestés	ismétlés	képhatás ²
kezdő szavak	(2) ismétlődés	komoly tartalom

képalkotás	költői kép	könnyen értelmezhető
képek összekapcsolása	megszemélyesítés	sablonos
képhatás ¹	metafora	semmitmondó
képszerűség	(2) szóismétlés	sok beszédnek sok az alja
köznapi nyelv		szájbarágós, de vitathatatlan
leíró nyelvezet		szenzitív
lírikusság		
megfogalmazás		
mondanivaló		
mondatfelépítés		
rímelés		

Ahogy az a szöveg a befogadók által vélt költőisége mérésénél beérkezett válaszokban is tükröződött, ez a részlet megosztóbbnak bizonyult, és ez nemcsak a költőiség skáláján jelölt értékek, hanem az ennek alapot adó részekre irányuló reflexiókon keresztül is megnyilvánult. Figyelemreméltó tendencia, hogy többen is hangsúlyozták az idézet *érthetőségét*, kifejezetten azok, akik számára az előző *kevésbé értelmezhető* vagy a szövegkörnyezet hiánya miatt homályos volt. Még hangsúlyosabban szerepelt a *képszerűség*, *képalkotás*, *képhatás*, ami arra is rámutathat, hogy az egyén képzelőereje számára ez az idézet emészthetőbb, mint az ezt megelőző.

2.5. Stílustulajdonítás és stilisztikai jelöltség a *Lidocain* c. dalszöveg részletében

A kérdőív ötödik egységében a kitöltők ismét az első két kérdéscsoportból már ismerős (a), (b) és (c) kérdést kapták, ezúttal egy harmadik szövegrészlet, a Hiperkarma *Lidocain* c. dala első versszakához kapcsolódóan.

(5) A vakerom szar, de a haverod vagyok
 És a haverok a végén mindig győznek
 A nők is szeretik az olyan férfit
 Aki lépten-nyomon bántja őket
 És megalázza, belé ülteti
 Hogy a férfi az első, a nő a második
 A műsor végül
 Az agyába épül
 (Hiperkarma: Lidocain)

(a) Saját szavaival megfogalmazva, kérem, jellemezze a fenti dalszövegrészlet stílusát!

A stílusra vonatkozó válaszokat az 1. és 2. kérdéscsoportok esetében is alkalmazott rendszer szerint kategorizáltam.

Diskurzus	Érték	Nyelvváltozat	Idő	Helyzet
(3) rap	(4) alpári	(4) szleng	mai fiatalokra jellemző	elvont ²
(2) hétköznapi ¹	(3) provokatív	(3) vulgáris		
(2) közvetlen	(2) agresszív	(2) argo		
(2) laza	(2) durva	(2) hétköznapi ²		
alternatív	(2) lekezelő	egyszerű ²		
egyszerű ¹	(2) szexista	kevert ²		
hasonlat	(2) szókimondó	köznyelvi		
kevert ¹	(2)	vaker		
leíró	társadalomkritikus			
paneles	általánosító			
slam poetry	cinikus			
vegyes	depresszív			
	diszkriminatív			
	elvont ¹			
	értelmetlen			
	felismerhetetlen			
	feminista-ellenes			
	figyelemfelkeltő			

	gyenge			
	hányaveti			
	ironikus			
	közönséges			
	kritizáló			
	lázado			
	lényeglátó			
	letisztult			
	maszkulin			
	minősíthetetlen			
	nőgyűlölő			
	nyers			
	olcsó			
	otromba			
	pökhendi			
	primitív			
	realista			
	szatirikus			
	szörnyű			
	undorító			

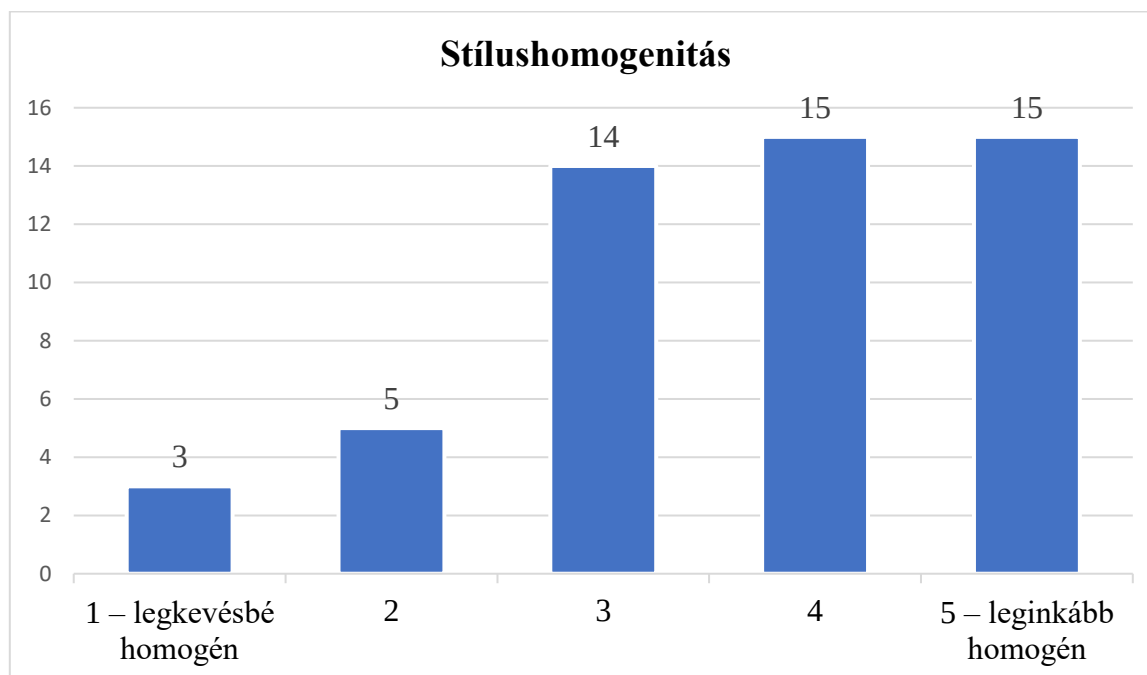
Mint az a táblázatból kitűnik, az ezen szövegrészlet által aktivált stílusmeghatározások erősen az értékítéletek felé tolódnak el, ugyanis a reflexiók többsége stilisztikai értékében kifejezett viszonyulását tekintve nem értéksemleges, hanem értéktelítő vagy értékmegvonó megállapításokat tartalmazott, kiváltképp az Érték kategóriában: ez tartalmazza messze a legtöbb reflexiót, a 77 adatból 49-et. Ezen felül megfigyelhető az is, hogy az értékítéletek túlnyomórészt értékmegvonó jellegűek (pl. *alpári*, *durva*, *cinikus*, *ironikus* stb.), ami összességében arra enged következtetni, hogy a válaszolók számára sokkal inkább az idézett szövegrészlet vélt mondanivalója volt szaliens, ezt pedig inkább negatívan értékelték, mintsem a diskurzus jellege vagy a használt nyelvváltozat jellemzői. Az értékmegvonó jelleg két, különböző aspektusban is megjelenik: a válaszadók a dalszöveghez fűződő viszonyában és a magában a dalszövegben is a válaszadók szerint.

(b) Mely kifejezés(ek) alapján tartja ilyen stílusúnak a részletet?

(13) haverod	(2) a műsor végül az agyába épül
(13) vakerom	(2) a nő a második
(10) szar	(2) a vakerom szar
(9) (a teljes részlet)	(2) bántja
(8) agyába épül	(2) bántja őket
(7) a férfi az első, a nő a második	(2) lépten-nyomon
(7) megalázza	a nők is szeretik az olyan férfit, aki
(7) vakerom szar	lépten-nyomon bántja őket
(4) belé ülteti	győznek
(3) műsor	lépten-nyomon bántja őket
(2) a haverok a végén mindig győznek	mindig győznek

Az 1. és 2. részhez hasonlóan itt is látható, hogy egyértelmű tendencia rajzolódik ki a megnevezett nyelvi elemek tekintetében. Ebben az esetben 94 elem került megnevezésre a kérdőív kitöltői által. Ebből összesen 45 vonatkozott a szövegrészlet első sorának szavaira (*vaker*, *szar*, *haver*), vagy ezek valamilyen összetételére, ez alapján pedig kijelenthető, hogy a válaszadók stílustulajdonításában tehát az idézet első sora volt kulcsfontosságú. További kiemelendő tendencia, hogy míg a korábbi (1. és 2.) hosszabb részleteknél ez kevésbé volt jellemző, az itt vizsgált részlet esetében 9 válaszadó is úgy vélte, a stílustulajdonítás szempontjából az egész szöveg egészként fejtett ki hatást, ami arra enged következtetni, a szöveg nagy mértékű stílushomogenitást és szoros szövegen belüli szemantikai kapcsolatokat mutat.

(c) Stílusát tekintve mennyire egységes Ön szerint az idézett szövegrészlet?

A diagramon azonban nem rajzolódik ki ennek megfelelő tendencia: habár 1-est és 2-est kevesen jelöltek ki a skálán, a 3-as, 4-es és 5-ös értékeket egyenként szinte ugyanannyi adatközlő jelölte meg. Ahogy tehát eddig is, a szöveg stílusa a válaszadók szerint erősen az *egységes* irányba tolódik el, de viszonylag egyenletes megoszlással a közömbös és a homogenitást megállapító válaszok között.

2.6. A magyar dalszövegek felhasználása az iskolai oktatásban (attitűdfelmérés)

A kérdőív utolsó kérdése a kortárs, magyar nyelvű dalszövegek anyanyelv-pedagógiai felhasználhatóságának aspektusához kapcsolódik. Az általam ismert vélemények alapján úgy látom, nincs egységes álláspont arra vonatkozóan, hogy – mivel azok jelenleg nem képezik részét a magyarországi irodalomoktatás szövegkorpuszának – produktív lehetőségekkel járulna-e hozzá az irodalom, azon belül is a líra kiterjesztett kategóriája minél szélesebb körű megismertetéséhez, ha az említett szövegkorpusznak részét képeznék magyar együttesek dalszövegei. Tekintettel a kérdésre érkezett válaszok erősen változó terjedelmére, megformáltságára és részletességére, e tanulmány nem vállalkozik mindezek hiánytalan közlésére és elemzésére, hanem megelégszik a demonstrált álláspontokat számszerűsített

összegzésével, hogy ezáltal hozzájáruljon az ilyen irányultságú további vizsgálatok készítéséhez, ill. tanulságok megfogalmazásához.

A kitöltők a következő kérdést kapták:

(f) Ön szerint hogyan használhatóak a kortárs, magyar nyelvű dalszövegek az irodalom oktatásához?

Összesen 50 válasz érkezett, melyeket négy fő kategóriába sorolhatunk: Igen, Nem, Kritérium, Módszer. Általános tendenciaként elmondható, hogy a válaszadók nagy többsége támogatja a dalszövegek oktatásban való felhasználását, ugyanis mindössze 4 olyan válasz érkezett, melynek megfogalmazója teljes egészében elvetné ezt a módszert. A négy válaszadó közül egy kifejtette álláspontját, miszerint „a kortárs szerzők dalai mindig az aktuális trend meglovaglásai, [...] a klasszikus értelemben vett irodalmi értékük szinte semmi”.

14 válaszadó álláspontja sorolható az Igen kategóriába: ezen válaszadók tehát a dalszövegek felhasználását produktív lehetőségként értelmezik, azonban ennek mikéntjére vonatkozóan nem ismertetik véleményüket, vagy az inkább oksági érvelésként fogható fel, mintsem kritériumként vagy alkalmazási módszerként.

A Kritérium kategóriába sorolható 12 válasz. Ezek közlői szintén támogatják a dalszövegek alkalmazását, azonban ezt valamiféle kritériumhoz kötik. Ezek közül a leginkább jellemzőek a dalszövegek minőségével, milyenségével, megfelelőségével szembeni elvárások, mint például „Attól függ, hogy milyen tartalommal születnek.”, „Az igényes zene használható az oktatáshoz.”, „A jó dalszövegek tekinthetők verseknek, így elemezhetők.”

A Módszer kategória tartalmazza a legtöbb kitöltői álláspontot, összesen 23-at, melyből 3 az előző, Kritérium kategóriához egyaránt tartozik, mivel nem csak – a kérdőív ezen kérdésének eredeti motivációjának megfelelően – a dalszövegek alkalmazásának módszertani lehetőségeire reflektálnak, de kritériumot is megfogalmaznak. A válaszadók javaslatai között visszatérő megfontolás a dalszöveg kortársként értelmezett szövegtípusának szembeállítása a klasszikus magyar irodalomhoz sorolt versekkel, összehasonlítás és párhuzamkeresés céljából, tekintettel arra, hogy szerintük ez kitűnő lehetőséget biztosít a két, egymástól erősen különböző szövegtípus beható megismerésére. Ehhez a Módszer választípushoz sorolhatók az alábbi példák is.

Válogatott (illusztráló) válaszok a Módszer kategóriából
• Szövegértésre, szövegértelmezésre, másrészt stíluseszközök vizsgálatára. A generáció gondolatvilágának megismertetésére is. Javaslom memoriter tanítására is, mert a memóriát fejleszteni kell. • Költői eszközök/képek demonstrálásában, kreatív írás fejlesztésében • Összehasonlító elemzés más művekkel (versekkel): párhuzamok és különbségek pl. stílus, ritmika, rímek, szóképek, szókincs, mondanivaló stb. • A minőségi dalszövegeken keresztül, a hozzá kapcsolódó zenék segítségével talán könnyebben lehet a többi irodalmi alkotás iránt felkelteni az érdeklődést. • Sokszor inkább elrettentő példaként, esetleg a nyelv evolúciójának és a „modern társalgásnak” a jobb megértéséhez.

3. A dalszövegek poétikai és személyjelölő szerkezetei – elemzések

3.1. Pál Utcai Fiúk – *Csak úgy csinál*

A 2. egységben bemutatott, a kérdőív segítségével kapott reflexiók több megközelítésből is segítettek rávilágítani a magyar dalszövegek kifejezetten stilisztikai és poétikai szempontú vizsgálatának produktív, részében vagy egészében újabb céljaira, módszereire és eredményeire. Ezekre a tanulságokra építve a tanulmány önálló elemzéseket is végez három dalszövegen, középpontba helyezve a líraiság, a személyjelölés és az aposztrofé konstrukcióit. A dalszövegek közül kettő részletek formájában a már elemzett kérdőívben is szerepelt, azonban ebben a fejezetben azokat a vonatkozó szakirodalom és az adatközlői reflexiók tanulságaiból kiindulva, azokat továbbgondolva, az egyéni elemzői intuíciónra támaszkodva mutatom be és elemzem.

A személyjelölések és azok rendszerének vizsgálatához szükséges az ehhez kapcsolódó elméleti háttér és alapfogalmak rövid tisztázása. Az interszubjektív diskurzust megteremtő dalszövegek diskurzusvilágában hagyományosan a dalszöveg szerzőjét jelenti a megnyilatkozó szerep, míg a dal hallgatója vagy a dalszöveg olvasóját nevezzük befogadónak. Közös figyelmi jelenetnek nevezzük „azt az interszubjektív kontextust, amelyben maga a szimbolizációs folyamat lejátszódik” (Tátrai 2011: 31). A közös figyelmi jelenet két résztvevőjén túl eleme ezen diskurzusvilágnak a referenciális jelenet, melyet a megnyilatkozó nyelvi szimbólumokkal tár a befogadó elé, azaz különböző perspektívából ugyan, de egyszerre szemlélik azt a közös figyelmi jelenet résztvevői. (A funkcionális kognitív pragmatika ezen vonatkozásaihoz l. Tátrai 2011: 29–34; Tátrai 2017: 899–907, 981–8.)

A legelső dalszöveg azért kerül bemutatásra, mert remekül példázza az alternatív zenei szövegek átlagostól eltérő líraiságát. A dal címe *Csak úgy csinál*, előadója a Pál Utcai Fiúk zenekar. A szövegét írta Leskovics Gábor és Firningel Tibor.

Nagyon szép, a haja lobog,
Végigtáncol az utcákon,
Sötét ruhája ráncai között
Senki nem látta, mikor átgázolt
A szíven, mint egy hadsereg,
Keményen, ritmusra lépkedett.

És közben úgy csinált, mintha nem tudná,
Hogy legalább száz éve várok rá,
És közben úgy csinált, mintha nem tudná,
Hogy legalább száz éve várok rá,
És közben úgy csinált, mintha nem tudná,
Hogy szeretem,
És közben úgy csinált, mintha nem lenne jó velem.

Nagyon szép, a haja lobog,
Már messziről látom,
Sötét ruhában, átbújik a kerítésen, ahol várom.
Oly régóta, mint egy kisgyerek,
Kinek nem mondták meg, hogy nem lehet,

(Refrén)

Kevés a fény és hangos a zene,
Ülünk a sarki bárban,
És nem tudom, hogy miért nem vele vagyok,
Mikor úgy érzem, rögtön szétszakadok.
Ott legbelül egy villanás,
És rohanok, nem kell már senki más.

(Refrén)

A dalszöveg hat versszakra tagolódik, melyekből a 2., 4. és a 6. refrén. Habár az elemzések szempontrendszere által feltárni kívánt szövegen belüli viszonyrendszerek kulcsfontosságú eleme az aposztrofikus diskurzus, a vizsgálat tárgyát képező dalszövegben – a hagyományos értelmezésből kiindulva – nem konstruálódik ilyen típusú diskurzus, hiszen a megnyilatkozó egyszer sem fordul a feltételezett „valódi” címzettje felé – *aki csak úgy csinál* –, a megnyilatkozás az első két verzében, az 1. és a 3. versszakban narráció formájában történik. A harmadik, utolsó verzében kezdeményeződik, vagy ha úgy értelmezzük, konkretizálódik egy újabb referenciális jelenet, ahol többes szám első személyben is történik megnyilatkozás. Ez önmagában több értelmezésre is okot és lehetőséget ad: vajon a többes használata inkluzív vagy

exkluzív, azaz a megnyilatkozó az általa konstruált fiktív referenciális jelentben az ezzel időben egybeeső közös figyelmi jelenetben a dalszöveget éppen hallgató „aktuális” befogadót helyezi maga mellé, vagy pedig más, meg nem nevezett, a dal feltételezett címzettjétől eltérő társra utal?

Feltételezhető azonban, hogy – bár az aposztrofikus elfordulás aktusa nem megy végbe – a dal üzenetéből és annak jellegéből adódóan valójában egészében jelenít meg egy aposztrofikus diskurzust oly módon, hogy annak címzettjét harmadik személyű narrációval tárja a befogadó elé. Míg a prototipikus aposztrofikus diskurzus esetében a megnyilatkozó az eredeti befogadó helyett egy másik címzett felé fordul, a vizsgált dalszövegben ennek fordítottja valósul meg: a megnyilatkozó a címzett helyett a befogadó felé fordulva ”beszéli el” a történetet, azonban feltételezhetjük, hogy a dalban elmondott üzenet első számú befogadójának valójában azt a címzettet szánja, akiről mindvégig harmadik személyben nyilatkozik meg. Tehát a megnyilatkozó nem a valós befogadótól fordul el, ezzel szemben olyan módon konstruál aposztrofikus diskurzust, hogy a mondanivalójának címzettjétől fordul el. (Ez a nyelvi formula, azaz a beszéd idejében és helyén jelen lévő személyről egyes szám harmadik személyben történő beszéd a köznyelvi regiszterben is előforduló nyelvi konstrukció, melynek célja rend szerint az említett személy elidegenítése a diskurzustól.) Ezzel a szövegben megjelenő diskurzus viszonyrendszere a megnyilatkozó, címzett és befogadó alkotta háromszög bevett formáktól eltérő felépítésének tekinthető. A megnyilatkozó tehát *csak úgy csinál*, mintha az üzenetét egy harmadik személynek, nem pedig az igazi címzettnek címezné.

3.2. Kispál és a Borz – *Szívrahlás*

A második elemzett dalszöveg szerzője Lovasi András. A dalszöveg első versszaka szerepelt a kérdőív első kérdéscsoportjában, ott azonban alapvetően stilisztikai megközelítések kerültek alkalmazásra. Kiemelendő azonban a dalszöveg a személyjelölések és idősíkok – már ebben a versszakban felvázolt – bonyolult rendszere miatt is, melyek gazdag jelentéssel ruházzák fel a szöveget.

(1) Hülye voltál – mondom magamnak, majd, ha ez elmúlik

Csak múlna már el, nem is én vagyok ez már

Csak szerettem volna, ha velem is van ilyen

És most benne vagyok, még sosem volt sűrűbb homály.

Az első versszak önmegszólítással kezdődik, azonban a megnyilatkozó nem a referenciális jelenet idősíkján értelmezett jelenbeli önmagához beszél, hanem rögtön új perspektívát nyit, és a jövő idősíkjából szól a korábbi önmagához.; de ezt követően a múltbeli álláspontját is bemutatja (*csak szerettem volna...*). Az első versszakban tehát egy idősíkokon átívelő belső párbeszéd jelenik meg. Ezentúl a megnyilatkozó névmásítással él, az érzéseit nem nevezi meg konkrét kifejezésekkel. Ez utóbbi lehet az oka annak is, hogy a kérdőív reflexiói közül kevés ejtett szót arról, hogy a dalszöveg szerelmi bánatról szól, ugyanis ez az első versszak érzékeltette homály révén csak a második versszakból derül ki egyértelműen, a *szív*, mint szimbólum, metafora megjelenésével.

(2) Pont az az egy, az az egyetlen darabja, az kéne

Elvinném, s ha nem akar meghalni, a többi jön el érte

A szíve egy dobozba, bársony közé raktam

És kopognak, az ajtóban áll, én meg – örülök, hogy itt vagy

A második versszakban kezdeményeződik és a többiben folytatódik egy immár nem belső, hanem fiktív partnerrel folytatott aposztrofikus diskurzus; ebben a referenciális jelenetben a megnyilatkozó immár nem magához, vagy a befogadóhoz beszél, hanem aposztrofé aktusával egy második személyben megkonstruált szereplő válik a fikcionális aposztrofikus diskurzus résztvevőjévé. Továbbá itt jelenik meg az előbb már említett *szív* metaforája, amely a szöveg egészét működésbe hozó kulcsmozzanatként is felfogható.

(3) Gyere be, mit hoztál ide el, csaknem hiánytalan

– Mindenem itt van, csak a szív kéne, ami még nálad van

– Azt nem adom, mert te azt örökbe adtad! - szólok mérgesen

S becsapom az ajtót, felőlem meghalhat

(4) Aztán megbánom: tessék a sajátom, nesze az itt van

Dobogjon az benned, szolgálja életed, amíg van

Hülye voltál, mondom majd, ha ez elmúlik

Csak múlna már el, nem is én vagyok ez már

Hülye voltál, mondom én majd

Csak múlna már el, nem is én vagyok ez már

A harmadik versszak utolsó sorával a megnyilatkozó mintegy megszünteti azt a fiktív jelenetet, melyben partnerével diskurzust folytatott, azaz véget ér a központi aposztrofikus diskurzus, és a megnyilatkozó ismét önmagába fordulva beszél. A negyedik versszak első két sora különleges ebből a szempontból: a megnyilatkozó a mondandóját egyértelműen a címzethez szánja, azaz a megszólalás aposztrofikus, de a diskurzus második résztvevője a *becsapom az ajtót* mozzanattal már kizárásra került abból, tehát a megnyilatkozás innen már monologikusként is felfogható. Az első versszak sorainak („Hülye voltál – mondom magamnak, majd, ha ez elmúlik/Csak múlna már el, nem is én vagyok ez már”) idézésével a szerző megerősíti az ekkorra már részletesen „kifejtett” érzést, mondanivalót.

Az itt vizsgált dalszöveg tehát széles lírai eszköztárat alkalmaz: két – párbeszéd formájában megjelenő – diskurzust is kezdeményez, melyek közül az első önmegszólító jellegű, a második aposztrofikus. Az első versszak különösen izgalmas a személyjelölések aspektusából, mivel önmegszólításával a megnyilatkozó személyisége megkettőződik: ellentétbe állítja a jelenbeli önmagát a jövőbelivel, azaz az önmagával folytatott aposztrofikus diskurzusban az első (fiktív jövőbeli) megnyilatkozó a maga perspektívájából a múltbeli énjére reflektál. Ezzel tehát egészen szokatlan aposztrofikus diskurzust folytat, hiszen az aposztrofé címzettje önmaga, egy másik idősíkon.

A dalszöveg és azon belül kifejezetten az első versszak jellegzetessége, hogy szerzője megélt érzéseit nem képekkel, szimbolista vagy metaforikus módon közvetíti a befogadó számára; a hangulatot a megformáltságbeli sajátosságok aktiválta stíluselemek teremtik meg. Ilyen sajátosságra példa rögtön a legelső szó, a *hülye*, mely a kérdőív válaszolói szerint a leginkább szaliens nyelvi elem volt az első versszakban a stílus szempontjából, de ki kell emelni a névmások gyakori használatát: ez az első és a második sorban is megjelenik, de egészen másra utalva, majd a harmadik sorban az *ilyen*, a negyedik sorban a *benne* névmások állnak főnevek helyett. Ez a gyakori névmásítás hozzájárul a szövegrészlet – a válaszadók által vélt – *laza, köznyelvi* stílusához, mert bár magukat az érzéseket és entitásokat nem nevezi meg, azok mégis láthatóan igen erős és sokszínű hangulatok és stílushatások kiváltására képesek.

3.3. Európa Kiadó – *Ez a város*

Az utolsó vizsgálat tárgyát képező dalszöveg az Európa Kiadó 1983 körül íródott dalához, az *Ez a városhoz* tartozik, szerzője Menyhárt Jenő. A keletkezés ideje azért is lehet hangsúlyos, mert a stílusra irányuló válaszadói reflexiók egy része *modernnek* ítélte a dalszöveget; ez arra is engedhet következtetni, hogy egy dalszöveg olyan struktúrákkal, kifejezőeszközökkel képes

erős stílushatást elérni, amely az eltelt majdnem négy évtized távlatából sem hat régiesnek a hallgató számára. Természetesen az sem kizárható, hogy a *modern* szót használó reflexiók valójában nem a nyelvi megformálásra, hanem a szöveg konceptuális tartalmára vonatkoztak; kiváltképp arra belátásra alapozva, hogy a kettő egymással kölcsönhatásban van.

Kísértetek az idők mélyén,
Hiányzó láncszemek,
Utcára néző ablakokban
Utcára néző emberek,
Valami végleg megváltozik,
Összeomlik hangtalanul,
Ami van és ami nincs,
Nem vész el, csak átalakul.

Már az első versszakban feltűnik a dalszöveggel kapcsolatos talán legfontosabb jellemző, ez pedig a bevett retorikai alakzatok, fordulatok használata. Ilyen a jelenségek párhuzamba állítása (3–4. sor), a hétköznapiakban megszokotthoz viszonyítva túlzónak ható kifejezések beillesztése (pl. *végleg megváltozik, összeomlik*), az egyszerű ellentétpárok használata (7. sor) és a köztudatban élő, már-már közhelyes fordulatok használata.

Ez a város egy távoli bolygó,
Itt élni nem rossz és itt élni nem jó,
Osztályon felüli elmeosztály,
A félelem bére csak ennyi,
A legjobból a legtöbb kell,
De ez is jobb, mint a semmi.

A refrénben a bizonyos város két metaforája is szerepel, először egy egyértelmű azonosítás (*távoli bolygó*), majd egy homályosabb jelentésű, mégis – a kérdőív válaszai alapján – erősebb stílushatásúnak bizonyuló második azonosítás (*osztályon felüli elmeosztály*). A kérdőív értékelésénél már taglalt intertextuális utalást követik az utolsó két sor két végletes párhuzam- és ellentétpárjai (*legjobb – legtöbb, valami – semmi*).

Az értelmes gépek hajnalán,
Átmenetek az életemen,
Évmilliók jönnek az ember után,
Rohadt érzés, de én szeretem,
Ezer úton egyfelé,
Szomorú este vár a bárban,
Harmadik típusú találkozások,
Idegenek az éjszakában.

(Refrén)

Ideje új kalandoknak,
Semmi nem történik újra,
A gépek elbarangolnak,
A képzelet határain túlra,
Kezdetét veszi a lehetetlen,
Valami, amit nem ismerünk,
Az idők végtelen szakadéka fölött
Különös holnapra ébredünk...

(Refrén)

A második és harmadik verze az elsőhöz hasonló kifejezőeszközöket mozgósít: kevésbé hétköznapi, helyenként futurisztikus konceptuális tartalmú kifejezéseket (*az értelmes gépek hajnala, harmadik típusú találkozások*) alkalmaz, mintegy szembeállít hétköznapi, akár közönségesként is értékelhető nyelvezettel és képekkel (*rohadt érzés, szomorú este vár a bárban*). A dalszöveget a retorikai eszközök mellett tulajdonképpen ez a fajta kettősség működteti, a poétikusságot létrehozva: a képszerű sorok „ugrálnak” a szürke városi élet képei és az elvontnak mondható, futurisztikus, esetenként antiutópisztikus megfogalmazások között.

Mindemellett a személyjelölések szempontjából nem különösen összetett a dalszöveg, ugyanis egészében vizsgálva a megnyilatkozó sokkal inkább egy átérezhető, általános képet tár a befogadó elé, melyben minimális a saját pozíciójának, véleményének szerepe. Ennek megfelelően nyelvtanilag sem kifejezetten hangsúlyos a beszélő szerepe: egyedül a második

verze 3. és 5. sorában jelenik meg az E/1. perspektíva (*Rohadt érzés, de én szeretem, Szomorú este vár a bárban*).

4. Összegzés

A fentiekben bemutatott kutatás eredményei annak megismeréséhez járulnak hozzá, hogy a dalszövegeket működtető hatáskeltő mechanizmusok hogyan keletkeznek és szerveződnek, illetve a befogadóban milyen módon és okból keltenek benyomást a stílusról, a líraiságról. E folyamatok modellálását szolgálta az empirikus kérdőív, mely a válaszok által demonstrált álláspontok és perspektívák nagy számával és sokszínűségével árnyaltan megközelíthetővé tette mind stilisztikai-pragmatikai, mind poétikai szempontból a dalszövegeket. További célja volt a kutatásnak a vonatkozó legújabb szakirodalmi eredményekre támaszkodva, a leginkább produktívnak tűnő módszereket adaptálva kvalitatív elemzésekkel is feldolgozni azon dalszövegeket, amelyeket a kérdőív kitöltői köznapi megközelítéssel és kifejezések használatával tettek reflexió tárgyává, ezzel egyben hozzájárulva a szövegtípus általában vett feldolgozottságához.

A kérdőíves vizsgálat egyértelmű tanulságai közé tartozik az, hogy az egyén, azaz a befogadó szerepe egy lírai szöveg, a jelen esetben, azaz a líra kategóriáját kiterjesztett értelemben használó kutatás esetében: egy alternatív zenei dalszöveg megértésében, stílusának és poétikai jellemzőinek értékelésében megkerülhetetlen, és ez a teljesebb nyelvészeti leírás számára is alapvető tanulságokat kínál, különös tekintettel arra, hogy – mint az a 2.2. alfejezetben taglalt eredményeken keresztül is megmutatkozik – ugyanazon szöveg különböző árnyalatú és értékítéletű reflexiók hatalmas számát képes előhívni más-más befogadókban. A beérkezett stílusmeghatározások zöme a válaszadók deskriptív, esetenként preskriptív viszonyulását tárta fel, utóbbit különösen a *Lidocain* c. dalszöveg részletének vonatkozásában, mely – a válaszok alapján – igencsak provokatívnak bizonyult. A stílushomogenitást vizsgáló kérdések eredményeit tekintve általános tendencia, hogy az adatközlők többnyire homogénnek ítélték meg a részletek stílusát, habár sokan adtak olyan választ is, mely szerint mindössze közepes mértékű egységességet fedeztek fel.

A mai funkcionális nyelvészetben kitüntetett jelentősége van a nyelvpedagógiai vonatkozásoknak is, ehhez igazodva tartottam magam is fontosnak az anyanyelv-pedagógiai aspektusú attitűdfelmérést elvégezni. A beérkezett válaszok túlnyomórészt támogatták, helyeselték a magyar dalszövegek felhasználását a magyar irodalom és nyelv tantárgyak iskolai oktatásához. Azonban az ebben rejlő lehetőségek feltárása későbbi, részletesebb pedagógiai megalapozottságú kutatás témája lehet, ugyanis e dolgozat középpontjában nem az anyanyelv-pedagógia kérdései álltak.

Az egyéni, általam elvégzett kvalitatív elemzések tanulságai röviden a következőkben összegezhetők: az alternatív zenei dalszövegekben sajátos, műfajspecifikusnak is tekinthető konstruálási megoldásokat fedezhetünk fel, például ugyanazon dalban több, különböző referenciális jelenet megkonstruálását (l. 3.1. fejezet), idősíkokon átívelő, önmegszólító aposztrofikus diskurzust (l. 3.2. fejezet), retorikai elemekkel átszőtt, merész gondolattársításokat, melyek – esetenként –párhuzamosan sokrétű stílushatást idéznek elő (l. 3.3. fejezet, l. még 2.2.).

Az ismertetett eredmények alapján több lehetséges irány is felvetődhet a jövőbeli kutatások számára. Több adatközlő is kifogásolta, hogy a rendelkezésére bocsájtott dalszövegrészletek túl rövidek voltak, vagy túl kevés kontextus állt rendelkezésükre a megfelelő értelmezéshez; ezért az itt láthatóktól nagyban eltérő eredményeket hozhat egy olyan kérdőíves kutatás, mely a dalszövegeket nem részleteikben, hanem egészben teszi reflexió tárgyává. Meggyőződésem továbbá, hogy a dolgozatban szereplő egyes dalszövegek a hozzájuk tartozó zenével és előadásmóddal egészen más hatást képesek elérni, mint önmagukban, részletekre tagolva, ezért fontos és produktív lehetőségnek tartanám olyan jövőbeli stilisztikai kutatás elkészítését, mely a dalokat egészükben teszi reflexió és vizsgálat tárgyává. Emellett érdemes lehet foglalkozni például a szövegtípusban megjelenő intertextualitással, feltérképezve, hogy az a jelentés- és stílustulajdonítást hogyan képes árnyalni, beleértve azt az esetet is, ha a szöveg befogadója nem ismeri fel, hogy egy intertextust hall vagy olvas.

- Balázs Imre József 2021. Dalszövegológia. Értelmezési trendek és hagyományok a közelmúlt dalszövegei kapcsán. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Líra, poétika, diskurzus*. Budapest: Eötvös József Collegium, 239–50.
- Ballagó Júlia 2021. A lírai diskurzus résztvevőinek szociokulturális szituáltsága alternatív és populáris dalszövegekben. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Líra, poétika, diskurzus*. Budapest: Eötvös József Collegium, 251–72.
- Culler, Jonathan 1981. *The pursuit of signs. Semiotics, literature, deconstruction*. Routledge, London, New York.
- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes – Simon Gábor – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor 2018. Poétikai mintázatok korpusz alapú kognitív stilisztikai kutatása. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció*. Líceum Kiadó, Eger, 211–22.
- Domonkosi Ágnes – Simon Gábor szerk. 2018. *Nyelv, poétika, kogníció*. Líceum Kiadó, Eger.
- Falyuna Nóra 2018. Esettanulmány a dalszövegek líraiságának elemzéséhez. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció*. Líceum Kiadó, Eger, 79–94.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): 2021. *Líra, poétika, diskurzus*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Simon Gábor 2016. *Bevezetés a kognitív lírapoétikába. A költészet mint megismerés vizsgálatának lehetőségei*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Simon Gábor 2018. Kognitív és/vagy nyelvészeti poétika. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció*. Líceum Kiadó, Eger, 9–40.
- Stockwell, Peter 2002. *Cognitive poetics. An introduction*. Routledge, London, New York.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a cognitive semantics. Vol. 1*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 899–1058.

- Tátrai Szilárd – Ballagó Júlia 2020. A stílustulajdonítás szociokulturális szituáltsága. Funkcionális kognitív megközelítés. *Magyar Nyelvőr* 144: 1–43.
- Tátrai Szilárd 2012. Az aposztrofé és a dalszövegek líraisága. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúráját meghatározó szerepe*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 197–207.
- Tátrai Szilárd 2018. Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektiválás és személyjelölés a dalszövegekben – társas kognitív megközelítés. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban*. Eger, Líceum Kiadó, 65–78.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Jelentéstan. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 207–466.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. Arnold, London, New York, Sydney, Auckland.